

THORSTEIN FRETHEIM

LARS S. EVENSEN

EVA SIVERTSEN

(RED.)

TEKST I KONTEKST

Når dialogen er data...

Kari Tenfjord

At kommunikasjon er kontekstavhengig når en av deltakerne bruker et andrespråk i en tidlig fase av utviklingen, er en lite kontroversiell påstand. Den blir ofte fremsatt både av lærere i norsk som andrespråk og forskere. Men hva er innholdet i en slik påstand? Uten tvil vil også det være kontekstavhengig. En viktig del av grunnlaget for denne påstanden, uansett hvem som fremsetter den og i hvilke kontekster den blir fremsatt, er at en slik type kommunikasjon er kontekstavhengig på en annen måte enn kommunikasjon mellom språkbrukere som har samme morsmål.

Jeg vil i dette innlegget forsøke å klargjøre ved hjelp av noen eksempler hva slags kontekster jeg er opptatt av i mitt forskningsprosjekt og hvilke roller disse kontekstene spiller for gjensidig tolkning i en dialog, ansikt til ansikt. Dessuten vil jeg vise hvordan man i analyse av andrespråksutvikling kan bruke ytringens kontekst i dialogforløpet som grunnlag for å klassifisere ytringer. Dette vil jeg gjøre i forbindelse med diskusjon av Charlene J. Satos modell for analyse av andrespråksutvikling.

Mine tekster er transkriberte lydbåndopptak av dialoger mellom vietnamesiske grunnskoleelever som nylig har kommet til Norge og innfødte norske voksne.

Kontekstens betydning for tolkning

Konteksttyper jeg mener har betydning for kommunikasjon når den ene samtalepartneren har svært begrenset tilgang på språkets ulike lingvistiske kodingsmuligheter, er *tekstlig kontekst*, *situasjonell kontekst* og *kulturell kontekst*. I det følgende vil jeg forsøke å gjøre greie for hva jeg mener med disse konteksttypene, og jeg vil illustrere dem med dialogutsnitt fra mine data. Den språklige funksjonen jeg tar

utgangspunkt i for å vise kontekstens betydning for tolkning, er temporal lokalisering.

a) *tekstlig kontekst*

Med tekstlig kontekst mener jeg de språklige omgivelsene en ytring står i, f.eks. referensiell kontinuitet. I norsk har for eksempel preteritums-morfemet en slik tekstbindende funksjon.

I norsk har vi grammatiske morfem som knytter forbindelsen til et gitt referansetidspunkt (slik er det ikke i vietnamesisk), men som eks.1 viser, er det ingen grammatisk markering av den referensielle kontinuiteten i ytringen til den vietnamesiske eleven (venstre kolonne).

Eks.1

-
1.	/og lørdag hva gjorde du lørdag?/
2.	/lørdag--vi sykle til vik/
3.	/vi spille fotball/
4.	/hm/
5.	/å se på teve/
6.	/vi se teve--med kassett/
7.	/med radio/
8.	/video?/
9.	/ja/
10.	/video?/
11.	/ja video/
12.	/ja film?/
13.	/ja det film/
14.	/hva handlet filmen om/
15.	/det handle om--/
16.	/det handle om vold/
-

I dialogutsnittet som er vist i eks.1, blir tema for samtalen helt klart bestemt av den innfødte (linje 1); nemlig som *det den vietnamesiske eleven gjorde foregående lørdag*. I temaet inngår også et temporalt referansepunkt, '(foregående) lørdag'. Dette blir gjentatt av eleven i hans første ytring (linje 2), men i de neste ytringene har han ingen tidsangivelse, og heller ingen grammatisk markering av den referensielle kontinuiteten. I diskursdomenet er det imidlertid ingen konkurrerende temporal referanse. Dermed kan man si at den tekstlige konteksten gir grunnlag for entydig tolkning av de påfølgende ytringers tidsreferanse.

En alternativ klassifisering av denne type kontekstbidrag kan være situasjonell kontekst. Da må man betrakte det temporale referansepunktet som felles antagelser om diskursdomenet som er etablert mellom samtalepartnerne ved hjelp av den tekstlige konteksten, altså at det temporale referansepunktet i seg selv er kontekstskapende.

b) situasjonell kontekst

Med situasjonell kontekst mener jeg de felles antagelser som springer ut av selve samtalsituasjonen. Samtalepartnerne har et felles 'her' og 'nå', og de har gjerne visse kunnskaper om hverandre som vil inngå i den kontekstuelle kilden som utgjør grunnlaget for tolkningen av det kommunikative innholdet. (I eks.2 og 3 står min tolkning av det den vietnamesiske eleven sier i kursiv i høyre kolonne.)

I eks.2 gir den situasjonelle konteksten et viktig bidrag til tolkningen av elevens ytringer. Bl.a. at begge samtalepartnerne vet at informanten har bodd i Vietnam helt til han kom til Norge for mindre enn ett år siden. Begge vet også alderen hans, han er femten år når dialogen pågår, og dermed vet vi hvilket år han snakker om. Dessuten vet den innfødte at det det blir fortalt om, må ha funnet sted da informanten bodde i Vietnam, fordi den innfødte vet at informanten ikke har arbeidet som bonde etter at han kom til Norge. Den tekstlige konteksten er dessuten også med på å klargjøre temporale forhold. Ytringen i linje 2 har ingen temporal markering, det eneste temporale referansepunktet er det som uttrykkes i linje 1, 'noe år siden'. Siden det ikke finnes noe konkurrerende temporalt referansepunkt i

diskursdomenet, er dette det eneste tilgjengelige, og derfor det vi må knytte de påfølgende ytringer til.

Eks. 2

1. /noe år siden/	<i>"For noen år siden</i>
2. /jeg bo i Vietnam/	<i>da jeg bodde i Vietnam</i>
3. /jeg - jeg er ti år/	<i>(nærmere bestemt) da jeg var ti år,</i>
4. /jeg - jeg gjøre bonde/	<i>var jeg bonde</i>
5. /jeg kjedelig/	<i>Det var kjedelig."</i>
6.	<i>/det er kjedelig?/</i>
7. /ja/	
8.	<i>/ja/</i>
9. /jeg lære bare ett år/	<i>"Jeg gikk på skole bare ett år i Vietnam."</i>
10.	<i>/ja/</i>
11./jeg komme til Norge/	<i>"Da jeg kom til Norge,</i>
12./jeg lære/	<i>begynte jeg på skole</i>
13./jeg er så dum/	<i>fordi jeg var så uvitende</i>
14./jeg vet ikke skrive/	<i>at jeg ikke kunne skrive."</i>
15.	<i>/ja men du kan det nå/</i>
-

c) kulturell kontekst

Med kulturell kontekst mener jeg den mer konstante bakgrunnskunnskapen samtalepartnerne har.

Temaet i eks.3 er fastsatt tidligere i dialogen; nemlig *hans reise fra Vietnam til Norge*. Dermed er både den tekstlige og den situasjonelle konteksten tilgjengelig som kilde for tolkningen. Men dersom samtalepartnerne i denne situasjonen ikke kan basere seg på en viss kulturell kontekst, kan det bli tolkningsproblemer. Her vet begge samtalepartnerne at den andre har en viss geografisk kunnskap og en viss

oppfatning av hvor lang tid det tar fra de forskjellige flyplassene. Dersom disse felles kunnskapene manglet, kunne ytringene 12, 13 og 14 gjerne ha blitt tolket som om han ventet i 12 timer i Bangkok, men siden 12 timer er en sannsynlig tidangivelse for reisen fra Bangkok til Danmark, er det avgjørende for tolkningen.

Eks.3

1. /jeg fra-fra -/	"Jeg
2. /reise fra saigon fra-fra-/	reiste fra Saigon....
3. /jeg vet ke norsk/	Jeg greier ikke å si det på norsk"
4.	/ja hva sa du nå?/
5. /fra saigon/	"Flyet gikk
6. /flye komme/	fra Saigon til Bangkok
7. /fra saigon til bankok/	
8.	/flyet kom fra saigon til bangkok?/
9. /til bankok/	
10./ja - ha en time/	
11./jeg komme jeg/	"Da jeg kom til Bangkok
12./jeg vente fly fra bankok/	ventet jeg en time på flyet videre
13./komme danmark/	"Å reise til Danmark
14./-tåll - tåll time/	tok 12 timer
15.	/fra bangkok til danmark?/
16./ja/	"Ja, det tok 12 timer fra Bangkok til Danmark"
17.	/ja mm/
18./fra vietnam komme til norge/	"Reisen fra Vietnam til Norge
19./omtren - omtren nitten nitti/	tok omtrent
20./åtti nitti nei/	
21./atten nitten - time/	atten, nitten timer."

De konteksttypene jeg har nevnt i det foregående, er alle relevante som kilde for tolkning av det kommunikative innholdet i dialogene.

Kontekstens betydning for analyse av andrespråksutvikling

I min analyse av andrespråksutviklingen vil jeg legge vekt på å vise hvordan de språklige ytringene endrer seg over tid. En hypotese er at ytringene blir mer entydige og mindre avhengige av kontekst over tid.

Som teoretisk grunnlag for denne hypotesen bruker jeg Talmy Givóns teori '*functional-typological syntactic analysis*' (Givón, 1979, 1984, 1985). Denne teorien var opprinnelig utformet på bakgrunn av språkhistorisk utvikling, men Givón selv hevder at teorien er gyldig for alle typer språkendringer. Dette betyr at teorien også skal kunne være gyldig for den språkendring 'andrespråkstilegnelse' representerer. Teorien er forankret i et sett grunnleggende antakelser, bl.a. at "*syntax cannot be explained or understood without reference to its use in communication*" og at syntaktiske strukturer "*emanate from the properties of human discourse*" (Givón, 1979:49). Givóns oppfatning av forholdet mellom syntaks og kommunikasjon er at det er prosessuelt, og han snakker om "*the discourse-pragmatic origin in all situations of language change, phylogenetic and ontogenetic.*" Prosessen kaller han "*syntacticization*", en tendens til "*loose paratactic 'pragmatic' discourse structures to develop - over time - into tight 'grammaticalized' syntactic structures*" (Givón, 1979:208). Han hevder at språk utvikler seg fra en pragmatisk eller pre-syntaktisk modus til en syntaktisk modus.

Charlene J. Sato utvikler Givóns teori videre til bruk i studiet av andrespråksutvikling i *The Syntax of Conversation in Interlanguage Development* (1990). Givóns teori brukt på diakron endring og variasjon innebærer antagelsen om at det eksisterer en rekke ulike lingvistiske 'coding devices', og fokus for slike analyser blir dermed at gamle 'coding devices' faller bort og at nye vokser frem. I analysen av tidlig utvikling av andrespråk, viser det seg at målspråkets 'coding devices' i liten grad er til stede. Andrespråksbrukerne har ikke tilegnet seg målspråkets 'coding devices' og hvilke funksjoner disse har, og derfor vil analyse som tar utgangspunkt i språkets formelle trekk begrense analysens verdi.

Når kommunikasjon er vellykket på tross av manglende tilgang til og beherskelse av språkets lingvistiske 'coding devices', må det være

andre faktorer som på en eller annen måte erstatter manglende syntaktisk og morfologisk kodingssystem. Sato legger her vekt på at vi må analysere 'discourse-pragmatic factors' som er med på å uttrykke kommunikativt innhold.

I dialog, som er *en* type diskurs, inkluderer Sato (1990:49) følgende diskurs-pragmatiske faktorer:

- a) gjensidig kunnskap mellom samtalepartnerne
- b) samarbeid mellom samtalepartnerne i produksjon av proposisjoner
- c) distribusjon av proposisjonelt innhold over flere ytringer heller enn i en ytring.

Det er en viss overlapping i innhold mellom Satos 'diskurs-pragmatiske faktorer' og mine 'kontekster'. Innenfor rammen av denne artikkelen vil imidlertid ikke dette forholdet bli diskutert. Men Satos punkt c) er sentralt for den videre diskusjonen.

Begrepet 'syntacticization' bruker Sato i likhet med Givón, for utviklingsprosessen fra en pragmatisk til en syntaktisk modus. Hun gir følgende definisjon (1990:49):

the process through which the target-like use of morphosyntactic devices in IL increase over time, while the reliance on discourse-pragmatic context declines (IL = interlanguage)

I sitt forskningsprosjekt om hvordan vietnamesiske elever tilegner seg engelsk som andrespråk, testet Sato følgende hypotese: *Syntaktisering vil vise seg bl.a. i en økning over tid av den relative andelen av proposisjonelle ytringer i forhold til ikke-proposisjonelle ytringer.* Imidlertid gav ikke analysen hennes støtte til denne hypotesen. Dette kan være resultat av at hun faktisk ikke har testet det hun ville teste. Min antagelse er at hun har testet ytringer bl.a. på grunnlag av formelle kriterier, og at hun ikke har tatt hensyn til den konteksten de ulike ytringene står i. Denne antagelsen gjør jeg fordi hun betrakter ellipser som ikke-proposisjonelle qua ellipser.

The concept ellipsis is used in grammatical analysis to refer to a sentence where for reasons of economy, emphasis or style, a part of the structure has been omitted, which is recoverable from scrutiny of the context (Crystal,1980:129)

Ellipse er altså et grammatisk begrep. Men uten tvil kan ellipser uttrykke proposisjoner, dette kan illustreres ved eks.4:

Eks.4

1.	/hvor lang tid bruker du til skolen/
2./jeg vet ke/	
3.	/en halv time?/
4./ja- tjue - tjuefem minutte/	
5.	/tjuefem minutter ja/
6.	/hva kjører du med?/
7.	/med bil?/
8./med buss/	

Her er ytring 3, 4, 5, 7 og 8 ellipser, men at de er meningsenheter er også helt klart. Ytring 8 f.eks., uttrykker helt klart det proposisjonelle innhold som ville ha blitt uttrykt ved en ytring av den deklaratve setningen:*Jeg kjører med buss til skolen.* Men bevegelsen fra ytringsplan til proposisjon, er naturligvis avhengig av den konteksten ytringen står i.

Når Sato utelukker ellipser fra sine proposisjoner, tolker jeg henne dithen at hun stiller formelle krav til en proposisjon og dermed gjør hun proposisjonen til en språklig størrelse. Dette er også en naturlig tolkning fordi Sato tester en hypotese om syntaktisering. De ytringene som da iflg. Sato vil kunne vise denne prosessen, er trolig de som har både subjekt, verb og de nominalene eller adverbialene som verbet krever.

Når elliptiske konstruksjoner er klassifisert av Sato som ikke-proposisjonelle, betyr det at i hennes analyse vil elliptiske konstruksjoner representere den pre-syntaktiske modus, altså et tidlig utviklingstrinn. Men som vi vet er elliptiske konstruksjoner svært vanlige både i engelsk og norsk, særlig i visse typer svar. Derfor blir det galt å klassifisere ellipser som ytringer som ikke er syntaktiserte. Skal Satos hypotese testes, må man gjøre det på en type ytringer der det er mindre

sannsynlig at innfødte språkbrukere ville bruke elliptiske konstruksjoner. Man må derfor forsøke å klassifisere ytringer i forhold til hvilke syntaktiske strukturer man kan forvente seg av innfødte språkbrukere.

Siden mine data er av samme type som Satos, og siden jeg bruker samme definisjon på ytring som det hun gjør, kan jeg teste Satos hypotese på mine data. En forutsetning er også at jeg legger samme innhold i termen 'proposisjon' som det hun gjør, altså som en meningsenhet som tilfredsstiller visse syntaktiske krav.

Konteksten grunnlag for klassifisering i respons og initiativ

Fra Julie Feilbergs doktoravhandling om dialoganalyse i barnespråk, har jeg hentet begrepene *respons* og *initiativ*. Disse mener jeg kan brukes som operasjonelle begrep for å klassifisere ytringene i dialogen i forhold til sannsynlig syntaktisk struktur. En slik klassifisering mener jeg vil gi mer valide data for å fange opp det omtalte aspektet ved syntaktiseringsprosessen via en kvantitativ analyse. Feilberg (1990:50) definerer initiativ og respons i forhold til konteksten:

En ytring i en dialog kan både vise framover mot neste replikk og bakover mot den foregående.....For at en ytring skal karakteriseres ved egenskapen initiativ i denne analysen, må den peke framover i dialogforløpet. For at den skal kunne karakteriseres som respons, må den peke bakover i dialogforløpet.

Jeg vil bruke initiativ om ytringer der informanten uten direkte oppfordringer tilfører dialogen nytt innhold, dvs. ytringer som ikke er resultat av et spørsmål eller en direkte oppfordring som samtalepartneren har kommet med.

Dersom en ytring er et resultat av spørsmål eller direkte oppfordring fra samtalepartneren, klassifiserer jeg ytringen som respons. En ytring som både er respons og initiativ kan f.eks. være en ytring der informanten ber om gjentagelse p.g.a.manglende forståelse. Foreløpig iallefall, klassifiserer jeg disse som responsytringer, men det

kan kanskje vise seg at det vil være fruktbart også for min analyse å ha disse ytringene i egen kategori.

Eks. 5 illustrerer hvordan begrepene initiativ og respons anvendes for å klassifisere ytringer. I dette dialogutdraget er det fem ytringer som har initiativegenskaper, og det er i disse ytringene informantens 'proposisjonelle ytringer' finnes. De proposisjonelle ytringene er ytring 6, 9 og 16.

I denne delen av dialogen forteller informanten om at hun dagen før skulle møte noen venner utenfor biblioteket (X og Y er to navn informanten bruker):

- <---- markerer respons
<----> markerer både respons og initiativ
----> markerer initiativ

Eks.5

-
- 1.<---- /en time/ /hvor lenge var dere på busstasjonen da?/
2.<---- /ja/ /en time bare?/
3.<---- /nei/ /så dere møtte hverandre på biblioteket og../
4.<---- /utenfor/ /utenfor?/
5.<---- /ja/ /hm utenfor biblioteket?/
6.----> /fordi jeg -- jeg komme forsent/ /jaha du kom forsent/
7.<---- /ja/ /var X syk i går?/
8.<---- /nei/ /syk i dag også?/
9.----> /idag hun -- gå på skolen/ /hm og hun skal lage pizza?/
10.<---- /ja/ /ja visste du ikke det?/
11.<----> /hva?/

- /viss - vet ikke du at de skal lage
pizza i dag?/
- 12.<---- /nei/
13.<---- /JA jeg vet/
/nå vet du ja/
14.<----> /fordi Y lage hjemme/
15.<----> /jeg har sett/
/åja du../
16.<----> /i dag han skal lage pizza/
-

Pilotstudien

For å teste Satos hypotese om at syntaktisering vil vise seg i en relativ økning av proposisjonelle ytringer, valgte jeg ut tre dialoger fra en informant¹. Dialogene er tatt opp på lydbånd med ca fire måneders mellomrom. Min antagelse er altså at det er initiativytringene som vil utgjøre de valide dataene for å teste denne hypotesen. Tabell 1 viser en klar økning av proposisjonelle ytringer i løpet av perioden fra 1.10. til 17.6., et resultat som kan tjene til støtte for Satos hypotese.

Tabell 1

Dato for opptak	Initiativ	IPY	PY
1.10.	49 100%	36 73%	13 27%
21.2.	89 100%	31 35%	58 65%
17.6.	36 100%	9 25%	27 75%

(IPY=ikke-proposisjonelle ytringer, PY=proposisjonelle ytringer)

¹ Pilotstudien er tidligere presentert i NOA nr 14, 1991

Kommunikativt press

Det er også et annet moment som gjør begrepene initiativ og respons til fruktbare begreper i en modell for den type analyse jeg arbeider med. Når eleven selv tar initiativ i dialogen, er han trolig utsatt for et større kommunikativt press, enn når han gir respons på et spørsmål eller en oppfordring fra samtalepartneren som kan være helt uinteressant for eleven. Når eleven tar initiativ, tar han også ansvar for å føre dialogen videre, og det er sannsynlig at han da vil anstrenge seg for å utnytte maksimalt de språklige virkemidler han har til rådighet, og at det derfor nettopp er i slike ytringer man i størst grad kan forvente at elevenes maksimale språkbeherskelse kan fanges opp.

Evnen til å ta initiativ i dialogen kan i seg selv være et trekk som viser utvikling (jmf. Feilberg, 1991). Slik tolker jeg også økning i andel initiativ som tabell 2 viser. Denne utviklingen kan imidlertid ikke forklares med økende språkbeherskelse alene, det at eleven er mer vant til opptakssituasjonen og kjenner læreren bedre, er trolig en faktor som forsterker denne utviklingen.

Tabell 2

Dato for opptak	Ytringer	Initiativ
1.10.	166 100%	49 30%
21.2.	189 100%	89 47%
17.6.	53 100%	36 68%

Avslutning

I dette innlegget har jeg gjort et forsøk på å vise noen typer kontekster som har betydning for *tolkning* av tidlig andrespråk, tekstlig kontekst, situasjonell kontekst og kulturell kontekst. Jeg har også vist en konteksttype som kan være av betydning for *analyse* av andrespråksutvikling, på grunnlag av dialogkonteksten kan man klassifisere ytringer i respons og initiativ. Jeg håper med dette å ha avdekket noen kontekster for bruk av 'tekst i kontekst'-perspektivet.

BIBLIOGRAFI

- Crystal, David 1980. *A First Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Andre Deutsch, London.
- Feilberg, Julie 1991. "TO MÅ MAN VÆRE" Mor-barn dialoger i et utviklingsperspektiv. Avhandling for graden Doctor Artium, Universitetet i Trondheim.
- Givón, Talmy 1979. *On Understanding Grammar*. Academic Press, New York.
- Givón, Talmy 1984. 'Universals of discourse structure and second language acquisition'. I W. Rutherford (ed.) *Language Universals and Second Language Acquisition*. John Benjamins, Amsterdam.
- Givón, Talmy 1985. 'Function, Structure and Language Acquisition'. I D. Slobin (ed.) *The Cross-linguistic Study of Language acquisition*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, New York.
- Sato, Charlene J. 1990. *The Syntax of Conversation in Interlanguage Development*. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Tenfjord, Kari 1991. 'Initiativ og respons i dialoger. En ny innfallsvinkel til analyse av andrespråkstilegnelse'. I *NOA* 14, 28-44.